

Dorota Górna

DREWNIANA ZABUDOWA GRODU WIŚLICKIEGO

1. WSTĘP

Prace wykopaliskowe na terenie grodziska wiślickiego prowadzone były w latach 1949 - 1960 początkowo przez Katedrę Archeologii Pierwotnej i Wczesnośredniowiecznej UW, następnie przez Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego i w roku 1960 częściowo przez Zespół Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW. Pracami kierował prof. dr W. Antoniewicz przy współudziale doc. dr Zofii Wartołowskiej.

Gród wiślicki położony jest na wychodni skałki gipsowej, w odległości około 500 m na południowy wschód od osady.

Materiały z badań grodziska nie zostały opracowane. Opublikowano jedynie sprawozdania za lata 1949 - 1960¹; ponadto ukazało się drukiem kilka krótkich artykułów podsumowujących wyniki poszczególnych eta-

¹ W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, Badania grodziska w Wiślicy, pow. Pińczów w r. 1949, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, t. I, 1949, s. 73 - 82; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, Badania grodziska w Wiślicy, pow. Pińczów w r. 1950, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, t. II, 1950, s. 45 - 60; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na grodzisku w Wiślicy, pow. Pińczów za lata 1951 i 1952, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, t. IV, 1956, s. 149 - 161; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska, Prace wykopaliskowe w Wiślicy, w latach 1953 i 1954, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. I, 1955, s. 235 - 250; Z. Wartołowska, Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Wiślicy, pow. Pińczów w r. 1955, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. V, 1959, s. 237 - 250; Z. Wartołowska, I. Górska, L. Graba-Łęcka, Ł. Okulicz, Badania grodziska w Wiślicy w 1956 r., „Sprawozdania Archeologiczne”, t. VII, 1959, s. 49 - 56; Z. Wartołowska, Wyniki badań archeologicznych w Wiślicy, „Ochrona Zabytków”, R. 13, 1960, z. 1 - 4, s. 82 - 87.

pów badawczych² oraz dotyczących pojedynczych znalezisk z terenu grodziska³.

Grodzisko wiślickie jest częściowo zniszczone. Szczególnie wyraźnie jest to widoczne w partii południowo-wschodniej majdanu, gdzie nie zachowały się żadne obiekty. Większość domów odsłoniętych na terenie wnętrza grodu była bardzo słabo zachowana. Ślady drewnianych konstrukcji czytelne są jedynie w partiach przydennych wkopów ziemnych, co bardzo utrudnia, a niejednokrotnie wręcz uniemożliwia określenie typu konstrukcji.

Przebadana powierzchnia wynosi łącznie 4800 m², z tego około 3000 m² przypada na wnętrze grodu. Całość obiektu została podzielona na cztery części — tzw. ćwiartki: NOW, SOW, NOE i SOE; badania prowadzono w obrębie poszczególnych ćwiartek; dokumentację rysunkową, opisową i fotograficzną wykonywano dla poszczególnych odcinków badawczych w odniesieniu do siatki pomiarowej. W wypadku odsłonięcia jakiegoś obiektu — np. chaty — przeciętnie rysowano trzy rzuty poziome. Pierwszy z nich przedstawiał zarys chaty w partiach górnych; dwa pozostałe obejmowały przekroje poziome w połowie miąższości domu i przy dnie. Każda z odsłoniętych chat została przecięta wzdłuż linii prostopadłej do dwóch ścian w połowie ich długości. Ponadto wykonano dokumentację rysunkową profili przecinających całość grodziska dwoma prostopadłymi cięciami pozwalającymi prześledzić układ warstw całości obiektu. Do-

² W. Bender, Gród w Wiślicy w świetle źródeł archeologicznych, „Dawna Kultura”, 1955, z. 2, s. 70 - 77; Z. Kozłowska-Budkowa, Szkice i materiały z dziejów Wiślicy, w: Studia związane z badaniami wiślickimi, Rozprawy ZBPS UW i PW, t. V, Warszawa 1970, s. 11 - 36; E. Dąbrowska, Osadnictwo wczesno-średniowieczne rejonu Wiślicy, w: III Konferencja Naukowa w Warszawie 13 i 14 kwietnia 1962, Referaty i dyskusje, Sprawozdania ZBPS UW i PW, Warszawa 1964, s. 47 - 55; T. Lalik, Wiślica między Krakowem i Sandomierzem we wczesnym średniowieczu (streszczenie referatu), w: III Konferencja Naukowa 13 i 14 kwietnia 1962, Referaty i dyskusje, Sprawozdania ZBPS UW i PW, Warszawa 1964, s. 45 - 46; Z. Wardołowska, Osada i gród w Wiślicy w świetle badań wykopaliskowych do 1962, w: Odkrycia w Wiślicy, Rozprawy ZBPS UW i PW, t. I, Warszawa 1963, s. 31 - 45; Z. Wardołowska, Wiślica w IX, X i XI wieku (streszczenie referatu), w: II Konferencja Naukowa w Warszawie 28 i 29 kwietnia 1961, Referaty i dyskusje, Sprawozdania ZBPS UW i PW, Warszawa 1963, s. 21 - 22 (skarby z XI w. z grodziska); Z. Wardołowska, Gród wiślicki, w: III Konferencja Naukowa w Warszawie 13 i 14 kwietnia 1962 r., Referaty i dyskusje, Sprawozdania ZBPS UW i PW, Warszawa 1964, s. 31 - 36; Z. Wardołowska, Dzieje Wiślicy w świetle odkryć archeologicznych, w: V Konferencja Naukowa w Busku Zdroju i w Wiślicy 19 - 20 maja 1966, Referaty i dyskusje, Sprawozdania ZBPS UW i PW, Warszawa 1968, s. 37 - 52.

³ W. Antoniewicz, Skarb w Wiślicy, „Dawna Kultura”, 1954, z. 2, s. 85 - 91; Z. Wardołowska, Oprawka rogowa z Wiślicy, „Światowit”, t. XXIV, 1962, s. 485 - 491.

kumentację opisową prowadzono dla każdego odcinka, natomiast fotograficzną tylko dla poszczególnych obiektów odkrywanych w czasie badań. Jednocześnie wykonywano kartotekę rysunkową ceramiki i zabytków wydzielonych. Po zakończeniu badań wykonano plan zbiorczy wszystkich obiektów odsłoniętych na terenie wnętrza grodu.

W ciągu 16 lat od zakończenia badań kilkakrotnie podejmowano próby opracowania materiału, jednakże nie doprowadzono ich do końca. W chwili obecnej pełne opracowanie dokumentacji i materiału zabytkowego nie jest możliwe. Składa się na to wiele przyczyn. Najistotniejszą stanowi zaginięcie części dokumentacji. I tak całkowicie zaginęła dokumentacja z dwóch chat — F i H, z tym, że chatę F można próbować rekonstruować na podstawie opisów i fotografii; znacznie gorzej przedstawia się kwestia lokalizacji chaty H. Być może uda się ją zrekonstruować na podstawie rozrzutu zabytków. Poza tym dla każdej z pozostałych chat brakuje przynajmniej po jednym rysunku. Dodatkowym utrudnieniem jest brak części inwentarzy, co uniemożliwia sprawdzenie, jak duże są braki w dokumentacji i materiale zabytkowym. Również brak części profili przecinających całość grodziska, co w bardzo poważnym stopniu ogranicza możliwości interpretacyjne układu warstw, a co za tym idzie próbę powiązania obiektów dość pewnie datowanych z pozostałymi.

Największym brakiem, w bardzo poważnym stopniu utrudniającym ustalenie chronologii grodu, jest zagubienie dokumentacji skarbu monet z XI w. Monety z tego skarbu zostały opracowane przez Stanisława Suchodolskiego⁴. Na podstawie tego opracowania w przybliżeniu można określić miejsce złożenia skarbu. „... W warstwie intensywnie czarnej ziemi...” — interpretowanej jako warstwa pożarowa pochodząca ze zniszczenia wału drewniano-ziemnego — odkryto „... gliniane naczynie, zawierające w woreczku z bliżej nie określonej na razie tkaniny — 499 monet całych i 9 połówek. W skład skarbu wchodziły następujące monety: 40+1 denarów książących i 453+8 królewskich Bolesława Śmiałego, 2 denary Władysława Hermana, 3 krzyżówki (typ V - VII) oraz 1 moneta dotychczas nie znanego typu”⁵. „Być może, iż jest to pierwszy typ Władysława Hermana”⁶. „Skarb został ukryty po roku 1079, prawdopodobnie między 1080 a 1090”⁷.

Warstwa czarnej ziemi nasyconej węglami drzewnymi pod wpływem wylewów Nidy zsunęła się na teren wnętrza grodu zasypując część do-

⁴ S. Suchodolski, Wiślica pow. Busko, Skarb polskich monet z końca XI w., „Wiadomości Numizmatyczne”, R. IV, 1960, z. 4/14/, s. 252-253.

⁵ S. Suchodolski, op. cit., s. 252.

⁶ S. Suchodolski, op. cit., s. 253.

⁷ S. Suchodolski, op. cit., s. 253.

mów — Y, β , γ , γ_1 i δ , przy czym — co należy podkreślić — przykryła dwie fazy zabudowy wnętrza grodu. Na tej podstawie można wnioskować, że obie fazy istniały i zostały zniszczone przed złożeniem skarbu, tzn. przed rokiem 1080 - 1090. Próby uściślenia chronologii poszczególnych faz można będzie dokonać na podstawie analizy materiału zabytkowego odsłoniętego w poszczególnych domach.

Wobec braków w dokumentacji oraz w materiale zabytkowym niemożliwe jest przeprowadzenie analizy materiału ceramicznego z domów: A, B, C, D, F, H, J i L, z tym że: z domów A, C, D, F, H i J, całkowicie brakuje materiału, z domu B zachowały się dwa fragmenty górnych partii dwóch naczyń, z domów L i M — po kilka fragmentów ceramiki.

Znacznie lepiej przedstawia się stan materiału wydobytego z obiektów odsłoniętych w latach 1957 - 1960, tzn. z domów P, R, S, T, U, W, β , γ , γ_1 , δ i Y. Szczególnie istotne znaczenie ma ceramika wydobyta z domów Y, β , γ , γ_1 , δ , ze względu na stratygrafię miejsca złożenia skarbu z XI w. Szczegółowe opracowania ceramiki pochodzącej z tych domów stanie się przedmiotem osobnej monografii.

Głównym zadaniem niniejszej pracy jest próba rozwarstwienia obiektów odsłoniętych na terenie wnętrza grodu i powiązanie ich z ocalałym materiałem, jak również próba rekonstrukcji przestrzennej zabudowy mieszkalnej grodu wiślickiego.

2. KONSTRUKCJE DREWNIANE BUDYNKÓW MIESZKALNYCH

Na terenie wnętrza grodu odsłonięto 26 budynków mieszkalnych typu półziemiankowego, studnię, zbiornik na wodę deszczową — tzw. cysterne oraz 5 bliżej nieokreślonych obiektów, prawdopodobnie gospodarczych — tzw. zarysy G, K, N i O. Pozostaje kwestią otwartą, czy zarys E jest obiektem mieszkalnym⁸, jak również przynależność chronologiczna domów F i H⁹.

Jedyne obiekty dobrze datowane to budynki: β , γ , γ_1 , δ i Y — odsłonięte w południowo-zachodniej części grodu, poniżej czarnej warstwy pożarowej, w której znajdował się skarb XI-wiecznych monet. Budynki te należą do dwóch faz. Wskazuje na to fakt zniszczenia części budynków starszych przez młodsze. Obie fazy zabudowy w tej części grodu

⁸ Brak materiałów i opisu tego obiektu. Na podstawie zachowanego w dokumentacji jednego planu można dokonać próby rekonstrukcji obiektu.

⁹ Dokumentacja rysunkowa i opisowa zaginęła. Materiałów brak. Zachowało się jedynie kilka fotografii i rysunki zabytków wydzielonych. Dom F nie został wyeksplorowany do końca.

prawdopodobnie zamykają się w ramach chronologicznych od schyłku IX po połowę wieku XI.

Znacznie trudniej jest datować pozostałe budynki. Również wśród nich występują dwie fazy zabudowy, wyróżnione na podstawie analizy układu stratygraficznego. Część domów młodszych niszczy w znacznym stopniu domy starsze — np. wschodni narożnik budynku A prawie całkowicie przecina ścianę południowo-zachodnią domu B, budynek D całkowicie niszczy południowy narożnik domu C; poza tym w czterech domach: J, L, P i T stwierdzono występowanie dwóch palenisk, jak również dwóch poziomów podłogi, oddzielonych od siebie warstwą ziemi z silną domieszką zlasowanego gruzu gipsowego i wiążących się z dwoma fazami użytkowania domów. W wypadku tych czterech domów konstrukcje drewniane istniały poprzez obie fazy przynajmniej w dolnych partiach, w obrębie wkopu ziemnego. Zarysy domów z obu faz pokrywają się ze sobą, co przemawia za tym, że drewniane konstrukcje nadziemne fazy starszej mogły być wykorzystane w fazie późniejszej, a co za tym idzie — obie fazy dzieliła niewielka przestrzeń czasowa.

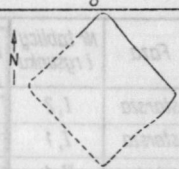
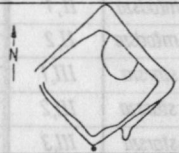
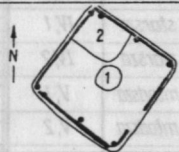
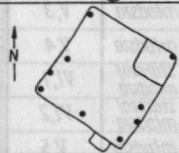
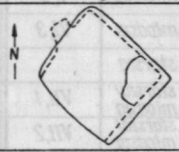
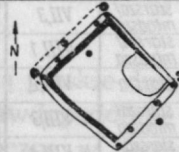
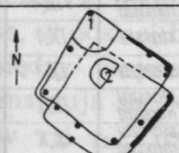
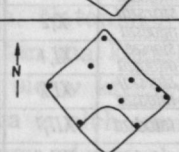
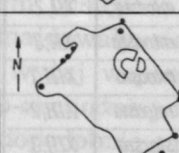
Największą trudność sprawia próba określenia, czy obie fazy zabudowy części południowo-zachodniej grodu są współczesne dwóm fazom zabudowy części pozostałej, jak również zagadnienie, do której z faz należą budynki o jednym poziomie użytkowania.

Budynki mieszkalne odsłonięte na grodzisku wiślickim, niezależnie od przynależności ich do jednej z faz, są bardzo do siebie zbliżone zarówno kształtem, wymiarami, orientacją narożników w stosunku do stron świata, jak i zasadniczymi elementami konstrukcyjnymi. Wszystkie domy są półziemiankami o prostokątnym — w przekroju — zarysie i wygładzonym dnie, na którym znajdowała się drewniana podłoga. W wypadku domów dwufazowych — podłoga starsza leżała na dnie wkopu, na podłożu skałki gipsowej, młodsza na warstwie powstałej ze zniszczenia domu wcześniejszego. Przeciętnie podłoga znajdowała się na głębokości 30 - 50 cm poniżej poziomu ziemi, co pozwala przypuszczać, że większa część ścian wystawała ponad powierzchnię ziemi, a co za tym idzie i dach musiał opierać się nie na ziemnych krawędziach wkopów, a na ścianach. Budynki mają kształt kwadratowy lub zbliżony do kwadratu, o wymiarach od $3,5 \times 3,7$ do $4,6 \times 4,8$ m, powierzchnię mieszkalną odpowiednio od 13 m^2 do $22,14 \text{ m}^2$ ¹⁰.

Wobec bardzo złego stanu zachowania budynków nie dysponujemy danymi co do ich konstrukcji. Prawdopodobnie zasadniczym typem była konstrukcja słupowa. Ślady słupów umieszczonych w narożnikach domów i w połowie długości ścian odsłonięto w ośmiu domach: J, L, M, T, U, γ ,

¹⁰ Por. tabelę 1.

Nr domu	Miąższość wypełnienia w cm	Podłoga	Wymiary domu w m	Powierzchnia w m ²	Stazy konstrukcji	Palenisko	Układ domu, elementy konstrukcji, wejście	Faza	Stronie: g- gnia dachów ceramiki	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A	50-60	bezpośrednio na dnie wkopu	4,5x4,5	20,25	plecionka	II typu		mtodsza	pot.X-pot.XI w.	narożnik domu przecina ścianę domu B
B	50	bezpośrednio na dnie wkopu	4,3x4,0	17,2	belka drewniana	I typu		starsza	przet.IX/X-pot.XI w.	
C	30	5-6 cm powyżej dna wkopu	3,5x3,7	~13		II typu		starsza	przet.IX/X-pot.XI w.	narożnik pd. zniszczony przez dom D
D	60-65	bezpośrednio na dnie wkopu	4,0x4,0	16				mtodsza	pot.X-pot.XI w.	
F			4,2x4,2	17,64	prawdopodobnie plecionka	I typu		mtodsza?	pot.X-pot.XI w.	dokumentacja rysunkowa zaginiona, dom nie został wyeksplorowany do końca
J	50	4 cm powyżej dna wkopu	4,30x4,0	17,2	belki drewniane 10 stópów	1) starsze I typu 2) młodsze I typu		starsza młodsza	przet.IX/X-pot.XI w.	dom o dwóch poziomach użytkowania
L	30-50	1) bezpośrednio na dnie wkopu 2) na warstwie starej ziemi przemieszanej z gruzem z gipsu	3,5x4,0	14	belka drewniana 5 stópów podmurówka z kamieni gipsowych	1) I typu 2) I typu		starsza młodsza	przet.IX/X-pot.XI w.	
M	40	bezpośrednio na dnie wkopu	4,8x4,6	22	pozostałość belek drewnianych w postaci smug drewna brunatnej	II typu		mtodsza	pot.X-pot.XI w.	piec stał na drewnianej podkładce
P	40	1) bezpośrednio na dnie wkopu 2) na warstwie starej ziemi przemieszanej z gipsem	3,8x3,7	14		1) I typu 2) II typu		starsza młodsza	przet.IX/X-pot.XI w.	część ściany północnej zniszczona przez późniejszy wkop

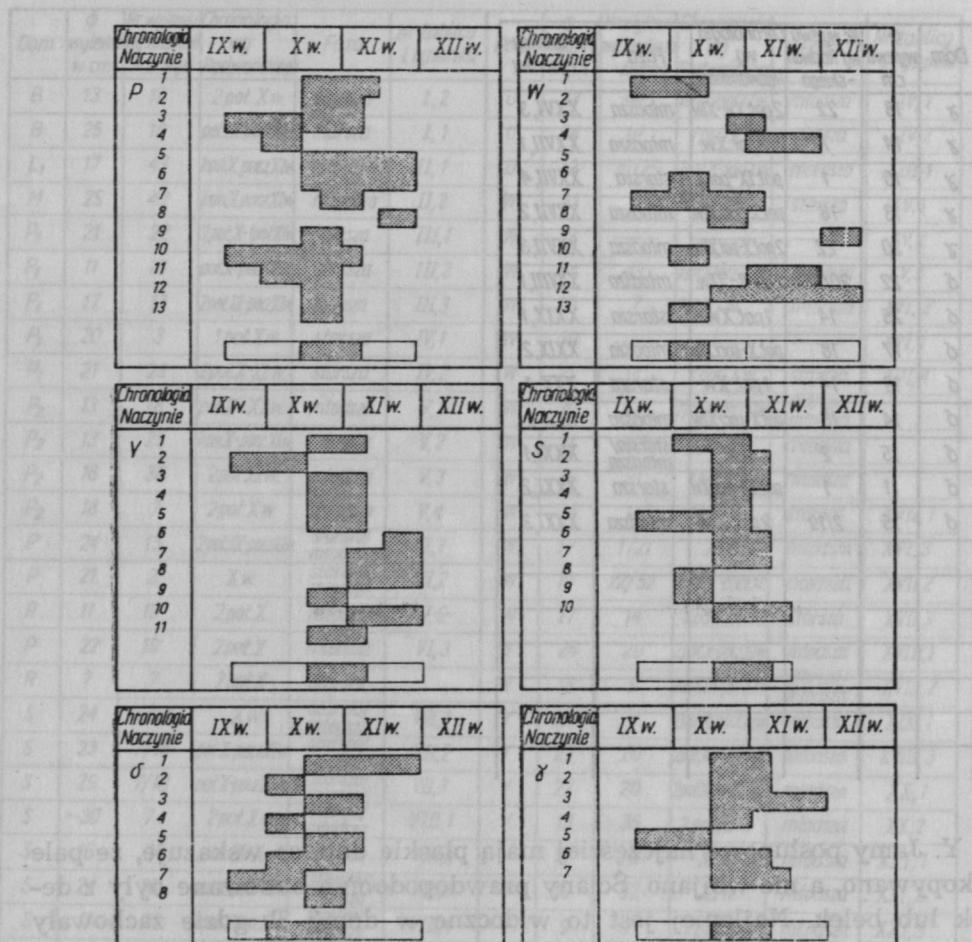
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
R			4,2x4,2	17,64				mtodsza	pot.X- -pot.XIw	dom bardzo zniszczony, brak profilu domu
S			4,2x4,0	16,8	stupa po zewnetrz- nej stronie naroznika pd.	I typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	brak profilu domu
T	90	1)bezposre- dnie na dnie wkopu 2)ponad warstwą szarej zie- mi ze zla- sowanym gipsem	3,9x3,9	15,21	belki drewniane stupy	1)I typu 2)II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X- -pot.XIw	palenisko (2) fun- cjonowata w ciagu obu faz, w srodku zarysu domu znajduje sie sku- pisko kamieni- paleniska?
U	25-40	bezpo- srednio na dnie wkopu	4,2x3,9	16,38	stupy	II typu		mtodsza	pot.X- -pot.XIw	w poblizu pale- niska znajdo- wata sie prazni- ca
W	45	bezpo- srednio na dnie wkopu	3,9x4,2	16,38	slad belki drewnianej w scianie pn. wsch.	II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	
β	50	bezpo- srednio na dnie wkopu	4,4x3,6	15,84	belki drewniane stupy	I typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	
γ	40	1)bezposre- dnie na dnie wkopu 2)na war- stwie wype- niska domu starszego	1)4,0x3,8 2)3,8x3,8	1)15,2m ² 2)14,5m ²	belki drewniane stupy	1)II typu 2)III typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	
δ	50	bezpo- srednio na dnie wkopu	3,8x3,6	13,68	stupy	II typu		starsza mtodsza	przet.IX/X -pot.XIw	w wype- nisku domu znajdo- wata sie moneta -srebny denar z przet. X, XI w.
γ	30	bezpo- srednio na dnie wkopu	4,7x4,5	20,45	stupy	III typu		mtodsza	pot.X- -pot.XIw	dom bardzo zniszczony

Tab. 1. Opis budynków mieszkalnych

Dom	φ wylewu w cm	Nr wylewu wg Radwań-skiego	Chronologia wg Radwańskiego	Faza	Nr tablicy i rysunku	Dom	φ wylewu w cm	Nr wylewu wg Radwań-skiego	Chronologia wg Radwańskiego	Faza	Nr tablicy i rysunku
B	13	16	2 pot. X w.	starsza	I, 2	U	22	44	kon. X-1 pot. XI w.	mtodsza	XIV, 1
B	25	18	1 pot. IX-pocz. XII w.	starsza	I, 1	U	24	14	1 pot. X w.	starsza	XIV, 2
L ₁	17	43	kon. X-pocz. XII w.	mtodsza	II, 1	U	13	16/25	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XII, 4
M	25	43	kon. X-pocz. XII w.	mtodsza	II, 2	W	23	1	1 pot. IX-pot. X w.	starsza	XV, 1
P ₁	21	22	2 pot. X-1 pot. XII w.	starsza	III, 1	W	13	—	—	—	XV, 2
P ₁	11	18	1 pot. X-pocz. XII w.	starsza	III, 2	W	14	43	kon. X-pocz. XII w.	mtodsza	XV, 3
P ₁	17	13	2 pot. IX-pocz. XII w.	starsza	III, 3	W	10	?	XI w.	mtodsza	XVI, 2
P ₁	20	3	1 pot. X w.	starsza	IV, 1	W	19	—	—	—	XVI, 1
P ₁	21	23	2 pot. X-XI w.	starsza	IV, 2	W	21	14	1 pot. X w.	starsza	XVI, 4
P ₂	13	18	1 pot. X-XI w.	mtodsza	V, 1	W	30	13	2 pot. IX-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	
P ₂	13	25	kon. X-pocz. XII w.	mtodsza	V, 2	W	31	7/8	2 pot. X w.	mtodsza	
P ₂	18	36	2 pot. XI w.	mtodsza	V, 3	W	35	31	1 pot. XII w.	mtodsza	
P ₂	18	7	2 pot. X w.	mtodsza	V, 4	W	26	14	1 pot. X w.	starsza	XVII, 1
P	24	13	2 pot. IX-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	VI, 1	W	17	1/21	XI w.	mtodsza	XVI, 3
P	21	2	X w.	starsza/ mtodsza	VI, 2	W	10	22/52	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XVII, 2
P	11	19	2 pot. X	mtodsza	V, 5	W	17	14	1 pot. X w.	starsza	XVII, 3
P	22	19	2 pot. X	mtodsza	VI, 3	Y	26	20	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XVIII, 1
R	?	7	2 pot. X	starsza		Y	13	5	kon. IX-pot. X w.	starsza/ mtodsza	XVIII, 2
S	24	7/14	X w.	starsza/ mtodsza	VII, 1	Y	13?	?	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XIX, 1
S	23	7/18	1 pot. X-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	VII, 2	Y	22	20	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XVIII, 3
S	25	7/18	1 pot. X-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	VII, 3	Y	22	20	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XX, 1
S	~30	7	2 pot. X w.	starsza/ mtodsza	VIII, 1	Y	13	36	2 pot. XI w.	mtodsza	XX, 2
S	16	1	1 pot. IX-X w.	starsza	VIII, 2	Y	17	26	XI w.	mtodsza	XXI, 1
S	24	18	1 pot. X-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	VIII, 3	Y	19	52	XI w.	mtodsza	XXI, 2
S	11	22	2 pot. X-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	VIII, 4	Y	9	7	2 pot. X w.	mtodsza	XXI, 3
S	17	14	1 pot. X w.	starsza	IX, 1	Y	15	22	XI w.	mtodsza	XXI, 4
S	26	14	1 pot. X w.	starsza	IX, 2	Y	22	18	1 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XXII, 1
S	14	22	2 pot. X-1 pot. XII w.	starsza/ mtodsza	IX, 3	β	22	14	1 pot. X w.	starsza	XXIII, 3
T	23	14	1 pot. X w.	starsza/ mtodsza	X, 1	β	18	22	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XXIII, 3, 2
T	28	11	2 pot. IX-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	X, 2	β	11	3	1 pot. X w.	starsza	XXIII, 4
T ₁	13	20	2 pot. X-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	XI, 1	β	23	14	1 pot. X w.	starsza	XXIII, 1
T ₁	23	13/14	2 pot. IX-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	XI, 2	β	28	23	2 pot. X-XI w.	mtodsza	XXIV, 1
U	25	25	kon. X-pocz. XI w.	mtodsza	XII, 1	β	14	13/30	2 pot. IX-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	XXIV, 2
U	24	20	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XII, 2	β	15	13	2 pot. IX-pocz. XII w.	starsza/ mtodsza	XXIV, 3
U	20	36	2 pot. XI w.	mtodsza	XII, 3	β	15	51	XI w.	mtodsza	XXV, 1
U	12	20	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XIII, 1	β	18	2	X w.	starsza/ mtodsza	XXV, 2
U	15	18	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XIII, 2	γ	13	7/21	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XXVI, 1
U	11	14	1 pot. X w.	starsza	XIII, 3	γ	13	7/21	2 pot. X-pocz. XII w.	mtodsza	XXVI, 2

Tab. 2. Opis ceramiki i chronologii w obrębie poszczególnych budynków

Tab. 3. Chronologia poszczególnych domów wg ceramiki

w obrębie zarysu domu. Słupy te podtrzymywały konstrukcję dachu. Na podstawie zachowanych elementów można wyrazić przypuszczenie, że ściany były zbudowane z desek bądź belek ułożonych jedna na drugiej i przymocowanych do słupów w narożnikach i w połowie długości ścian od strony wewnętrznej. Dach zapewne dwuspadowy, wsparty na dwóch słupach-sochach, dodatkowo podtrzymywały trzy słupy, tworząc rodzaj podcieni. Całość była prawdopodobnie obsypana ziemią. Niestety nie zachowały się ślady wejścia.

Jeszcze inny typ reprezentuje dom L. Odślonięto tu oprócz śladów słupów w dwóch narożnikach domu i w połowie długości ścian, pozostałości podmurówki (?) wzniesionej z brył krystalicznego gipsu, umieszczonej pomiędzy wypełniskiem domu a ściankami wkopu ziemnego. Na

Chronologia Naczynie	IX w.	X w.	XI w.	XII w.
U 1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				

Chronologia Naczynie	IX w.	X w.	XI w.	XII w.
β 1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				

Chronologia Naczynie	IX w.	X w.	XI w.	XII w.
γ 1				
2				
3				
4				

podmurówce z kamieni gipsowych spoczywały pozostałości belki drewnianej. Prawdopodobnie była to konstrukcja słupowa o ścianach z belek drewnianych, z tym że w obrębie wkopu ziemnego ściany domu wzniesiono z kamieni gipsowych. Bardzo możliwe, że od strony wnętrza domu ściana kamienna była osłonięta deskami.

W domu δ — również o konstrukcji słupowej — zachowały się ślady słupów umieszczonych nie tylko w narożnikach i w połowie długości ścian, ale również trzy słupy w obrębie wypełniska domu, usytuowane wzdłuż jego osi: północny zachód — południowy wschód. Również w domu U stwierdzono występowanie dwóch dodatkowych słupów umieszczonych we wnętrzu domu po jego osi: północny zachód — południowy wschód. Słupy te są odsunięte od ścian o około 30 cm w stronę wnętrza domu. Prawdopodobnie wiążą się one z konstrukcją dachu, przypuszczalnie dwuspadowego, podpartego sochą.

W obrębie domu J oprócz słupów umieszczonych w narożnikach domu i w połowie długości ścian, w wypełnisku domu, odsłonięto dwa słupy, z których jeden znajdował się przy palenisku 2, od strony północno-zachodniej, drugi na wewnętrznej linii ściany północno-zachodniej. Gru-

bość ściany w części zachodniej wynosiła 60 cm, a w części, gdzie znajduje się słup, 10 - 15 cm; naprzeciwko tego ostatniego słupa znajduje się jeszcze jeden słup. Prawdopodobnie tutaj usytuowano wejście do domu. Po stronie zewnętrznej zarysu domu, od strony południowo-wschodniej, w odległości 70 cm od ściany, znajduje się słup podtrzymujący konstrukcję dachu — prawdopodobnie dwuspadowego.

Niezmiernie trudno jest określić konstrukcję pozostałych domów — tzn. A, B, C, D, F, H, P, R, S i W, gdyż nie zachowały się w nich ślady drewnianych elementów konstrukcyjnych; jedynie w ścianie północno-wschodniej domu B odkryto niewielki fragment belki drewnianej.

Przypuszczalnie ściany były plecionkowe, wylepiane gliną, a ponieważ nie odsłonięto śladów słupów, można wnioskować, że drewniany szkielet ścian zbudowany był z niezbyt grubych palików bądź grubych prętów. Przestrzenie między nimi były wyplatane gałęziami¹¹. Dachy prawdopodobnie były dwuspadowe typu szalassowego. Całość zapewne obsypywano ziemią. Podłoga w tych domach, podobnie jak w wyżej opisanych, sporządzona z dranic, leżała bezpośrednio na dnie wkopu ziemnego.

W sześciu domach — A, H, L, M, U i W — zaobserwowano ślady wejścia w postaci prostokątnego wcięcia w skałkę gipsową, przyległego do jednej ze ścian domu. Rozmiary wcięcia: od $0,7 \times 0,4$ do $2,0 \times 0,7$ m. W trzech domach — A, M i U wejście znajdowało się w ścianie południowo-zachodniej, w domach H i L — w południowo-wschodniej, w domu W — w północno-zachodniej. Prawdopodobnie były to ziemne schodki. W domach, w których nie zaobserwowano śladów wejścia, otwór drzwiowy musiał znajdować się powyżej wkopu ziemnego, a do wnętrza mogła prowadzić drewniana drabinka.

Na wprost wejścia znajdował się piec, bądź palenisko kamienne. W domach odsłoniętych w obrębie majdanu grodu wiślickiego wystąpiły trzy rodzaje pieców. Pierwszy z nich to paleniska kształtu nieregularnego, zbliżonego do owalu bądź koła, zbudowane z nieregularnie ułożonych kamieni wapiennych i gipsowych. Kamienie nie były spajane. Ten typ palenisk sytuowany był w części środkowej — domy J₁, T₁ — lub przy jednej ze ścian — domy B, L₂, P₁ i S. W jednym tylko wypadku — dom L₁ — palenisko tego typu znajdowało się w narożniku południowo-wschodnim.

Drugi typ paleniska to prostokątne piece kamienne z regularnie ułożonych kamieni wapiennych, niejednokrotnie spajanych gliną. W jednym wypadku — dom M — piec kamienny stał na drewnianej podkład-

¹¹ W jednym wypadku odsłonięto ślady plecionki — dom A — notatka na dokumentacji rysunkowej.

Dom	Chronologia				Uwagi
	IXw.	Xw.	XIw.	XIIw.	
A					brak materiału
B					1 naczynie 1 fragm. cer.
C					brak materiału
D					brak materiału
J					brak materiału
L					1 fragm. cer.
M					1 fragm. cer.
P					13 fragm. cer.
R					1 fragm. cer.
S					10 fragm. cer.
T					4 fragm. cer.
U					9 fragm. cer.
W					13 fragm. cer.
Y					10 fragm. cer. 1 naczynie
β					9 fragm. cer.
γ					7 fragm. cer.
δ					8 fragm. cer.
	Faza starsza		Faza młodsza		89

Tab. 4. Chronologia domów wg ceramiki

ce. Piece tego typu sytuowano w narożnikach domów. W czterech domach — A, C, T₂ i γ , w narożniku północnym, w sześciu — w narożniku wschodnim — domy J₂, M, P₂, U, W; w jednym tylko domu δ — piec znajdował się w narożniku południowym.

Trzeci typ reprezentują piece kopułkowe kształtu podkowy, zbudowane z gipsu krystalicznego odsłonięte w dwóch domach — γ_1 i Y. W obu wypadkach usytuowano je w narożnikach północnych, dość znacznie odsuwając od ścian, z wlotem komory zwróconym w kierunku południowo-wschodnim. Obydwa piece znajdują się w domach z fazy młodszej datowanej na pierwszą połowę XI w. na podstawie skarbu monet.

Zasadniczym typem domu występującym na grodzisku wiślickim jest półziemianka niewielkich rozmiarów, jednoizbowa, zwrócona narożnikami w kierunku stron świata. Wkop ziemny prostokątny, zagłębiony był w podłoże do 0,5 m od powierzchni oraz miał wyrównane dno. Bezpośrednio na nim leżała podłoga z dranic. Ściany z desek bądź belek drewnianych przylegające do ścian wkopu ziemnego dodatkowo umacniano słupami wkopanymi w połowie długości ścian i w narożnikach. Wejście sytuowano na wprost paleniska bądź pieca. Dach dwuspadowy typu szalawego wsparty na dwóch słupach — sochach podtrzymywany był dodatkowo przez naziemne partie ścian. Przestrzeń pomiędzy ścianami wkopów ziemnych a drewnianymi ścianami domów wypełniano ziemią.

Ten typ budynków mieszkalnych jest szeroko rozpowszechniony w okresie wczesnośredniowiecznym nie tylko na terenie Polski. Podobne domy odkryto w Kaliszu-Zawodziu datowane na XI w.¹², na grodzie i podgrodzie w Stradowie¹³ czy w Lublinie na stanowisku Kirkut¹⁴. Analogiczne obiekty znamy z Czechosłowacji, strefy leśnej i lasostepu Europy Wschodniej — np. półziemianki odsłonięte na grodzisku w Grigorowce na Podolu datowane na IX-X w.¹⁵, czy chaty z grodziska Ałčedar datowane od schyłku IX do początku XII w.¹⁶

W dotychczasowej literaturze brak zbiorczego opracowania budownictwa mieszkalnego z terenów Polski we wczesnym średniowieczu. Roz-

¹² I. i K. Dąbrowscy, R. Kozłowska, Badania archeologiczne na Zawodziu w Kaliszu w latach 1961 i 1962, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. XVI, 1964, s. 209, rys. 20.

¹³ S. Nosek, Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 1958-1962 w Stradowie, pow. Kazimierza Wielka, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. XVI, 1964, s. 330-344.

¹⁴ S. Hoczyk-Siwkova, Sprawozdanie z badań Lublina przedlokacyjnego w latach 1967-1969, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. XXVI, 1974, s. 109.

¹⁵ P. A. Rappoport, Drevnerusskoje žilišče, „Archeologia SSSR”, wyp. E1-32, Leningrad 1975, s. 29, rys. 5.

¹⁶ P. A. Rappoport, op. cit., s. 57, rys. 14.

wojowi budownictwa mieszkalnego obszaru strefy leśnej i lasostepu Europy Wschodniej — z uwzględnieniem podziału na typy konstrukcji, rozwoju schematu rozplanowania wnętrza domu (usytuowanie pieca, wejścia do domu itp.), jak również typów pieców i rekonstrukcji części naziemnych domostw — poświęcił dwie obszerne prace P. A. Rappoport¹⁷.

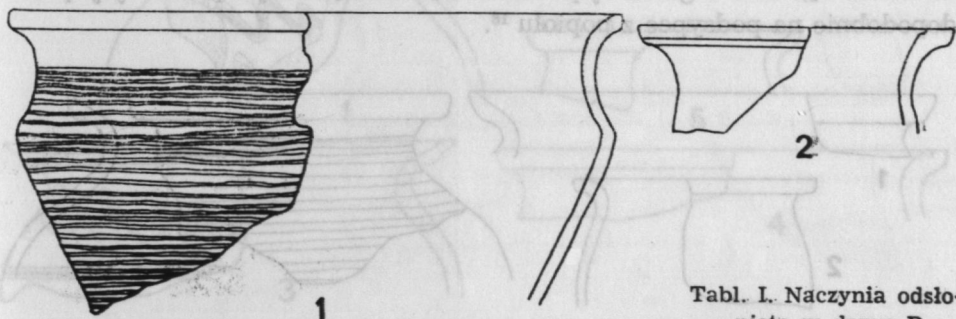
Opierając się na tych pracach, należy podkreślić, że domy odsłonięte na terenie wnętrza grodu wiślickiego — pod względem konstrukcji, typów pieców i rozplanowania wnętrza są bardzo zbliżone do budynków mieszkalnych strefy lasostepu, datowanych na okres od VIII do XI w., a zwłaszcza na drugą połowę wieku X i wiek XI. W tym okresie konstrukcja słupowa osiąga znaczną przewagę nad zrębową i następuje ujednoczenie form budownictwa zarówno pod względem rozmiarów, kształtu jak i rozplanowania wnętrza domów.

3. MATERIAŁ ZABYTKOWY — CERAMIKA

Materiał ceramiczny odsłonięty w obrębie budynków mieszkalnych grodu wiślickiego jest jednorodny. Dotyczy to nie tylko surowca glinianego, z jakiego wykonano naczynia, techniki wykonania czy zdobienia, ale również kształtu naczyń, uformowania brzegu i dna. Naczynia z tych obiektów można podzielić na trzy zasadnicze grupy pod względem rozmiarów:

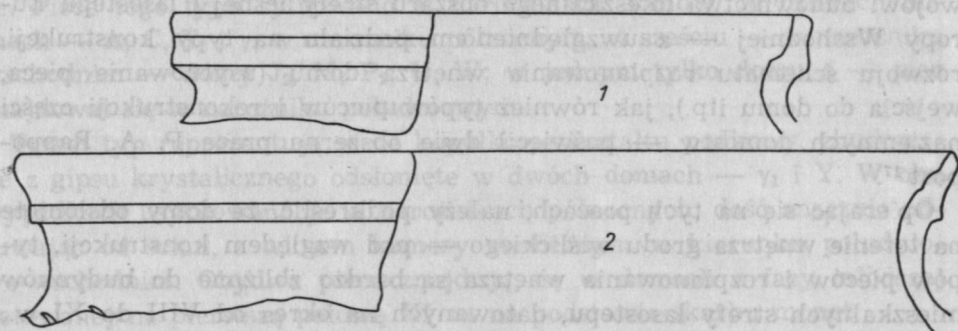
I — najliczniejszą (53 egzemplarze) stanowią naczynia średniej wielkości, o średnicy wylewu od 15 cm do 24 cm,

II — mniej liczną (28 egzemplarzy) naczynia małe o średnicy wylewu od 9 cm do 14 cm,

Tabl. I. Naczynia odsłonięte w domu B

¹⁷ P. A. Rappoport, *Drevnerusskoje žilišče*, w: *Drevneje žilišče narodov Vostočnoj Evropy*, Moskwa 1975, s. 104-155; Tenże, *Drevnerusskoje žilišče*, „Archeologia SSSR”, wyp. E1-32, Leningrad 1975, s. 180.

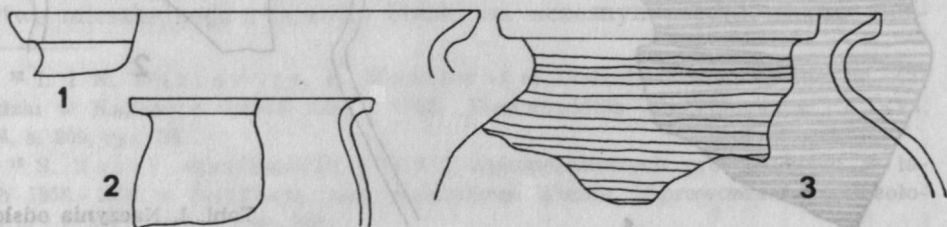

Tabl. II. Naczynia odsłonięte w budynkach mieszkalnych

1 — dom I, 2 — dom M

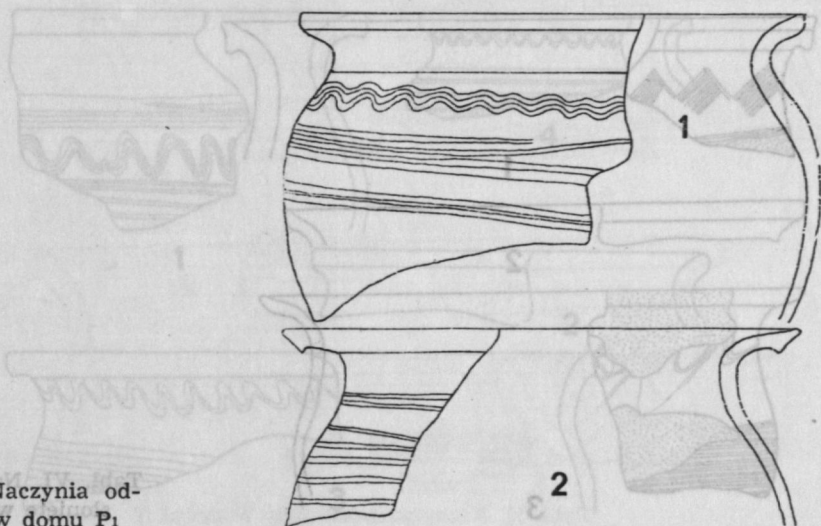
III — najmniej liczną (14 okazów), naczynia dużych rozmiarów, o średnicy wylewu od 25 cm do 35 cm.

Wszystkie naczynia są wykonane na kole garncarskim, techniką taśmowo-ślizgową, ze śladami obtaczania obejmującymi górne partie naczyń. Od strony wewnętrznej ślady obtaczania dochodzą do największej wydętości brzuśca, rzadko ją przekraczając. Na pozostałych partiach brzuśca niejednokrotnie widnieją ślady pionowego wygładzania. W partiach przydennych, a szczególnie na dnach naczyń od strony wewnętrznej, smugi po obtaczaniu są również widoczne, chociaż zdarzają się egzemplarze wykonane niestarannie, z wyraźnymi śladami ugniatania. Prawdopodobnie dna naczyń tego typu wiążą się z ceramiką obtaczaną tylko w części górnej. Dno wykonywano z jednego kawałka gliny. Na kole garncarskim jako podsypkę stosowano średnioziarnisty tłuczeń i piasek, rzadziej tłuczeń gruboziarnisty i potłuczone skorupy (np. dno o średnicy 10 cm, lekko wklęsłe, z pierścieniem dookólnym odsłonięte w piecu domu P₂). Dna o gładkiej powierzchni zewnętrznej lepione były prawdopodobnie na podsypce z popiołu¹⁸.

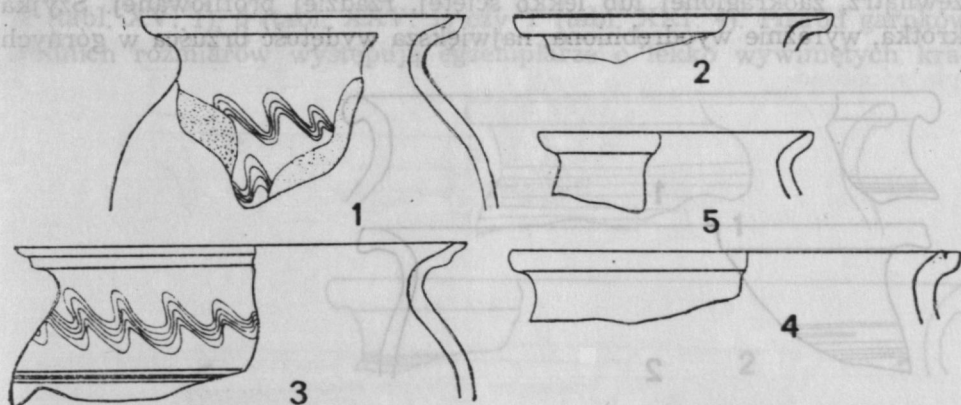

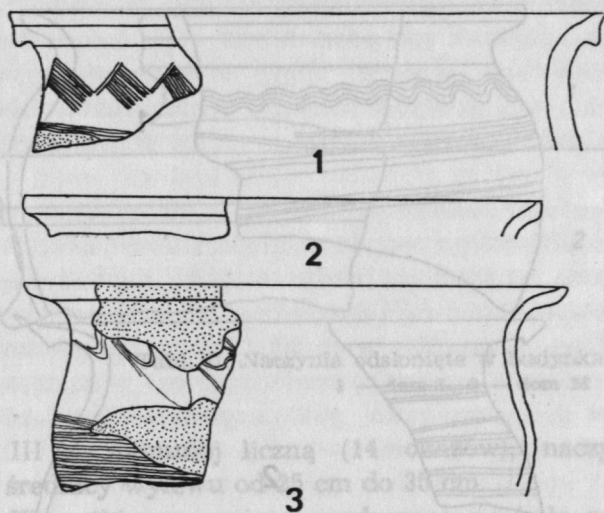
Tabl. III. Naczynia odsłonięte w domu P

¹⁸ K. Radwański, Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny, Kraków 1975, s. 279 - 376, przypis 93.

Tabl. IV. Naczynia od-
słonięte w domu P₁

W materiale ceramicznym najwięcej wystąpiło den płaskich — 32 egzemplarze — w tym 17 na podsypce, 12 den wklęsłych — w tym 7 na podsypce i 7 egzemplarzy den z pierścieniem dookolnym. Wiąże się to z ewentualnym zamontowaniem na kole płaskiej lub lekko wypukłej podkładki¹⁹. Na jednym dnie, o średnicy 7 cm, zaobserwowano znak garncarski w kształcie krzyża równoramiennej (dom Y). Średnice den wahają się od 7 do 10 cm; sporadycznie występują większe, od 11 cm

Tabl. V. Naczynia odsłonięte w budynkach mieszkalnych
1, 2, 3, 4 — dom P₂, 5 — dom P¹⁹ K. Radwański, op. cit., s. 313, przypis 95.

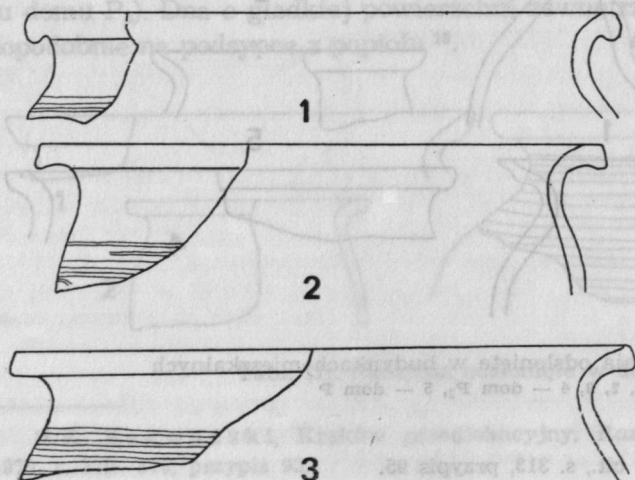

Tabl. VI. Naczynia od-
słonięte w domu P

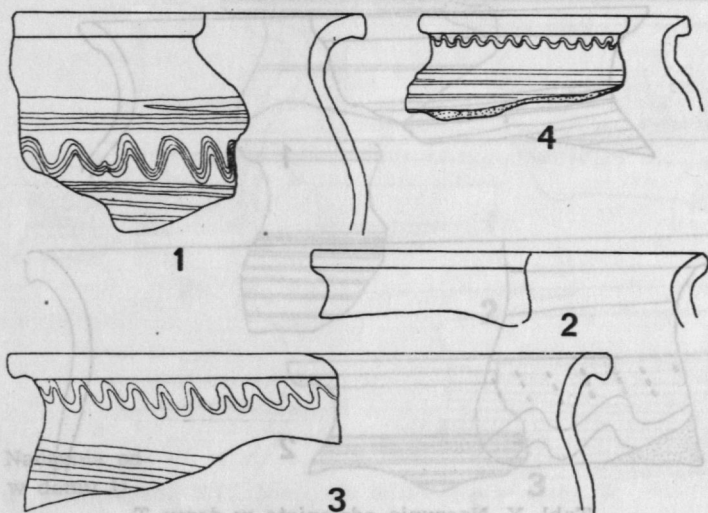
do 14 cm. Większość den jest masywna, grubości od 0,8 cm do 1,2 cm, choć zdarzają się cieńsze — 0,3 cm i grubsze — 1,9 cm.

Surowiec gliniany użyty do wyrobu naczyń wiślickich schudzano najczęściej drobno i średnioziarnistym tłuczniem. W kilku egzemplarzach stwierdzono obecność gruboziarnistego tłucznia, potłuczonych skorup, a nawet domieszki pochodzenia organicznego i kryształów gipsu.

Zasadniczą formą ceramiczną, występującą w materiale pochodzącym z budynków odsłoniętych na przestrzeni wnętrza grodu wiślickiego, jest garnek średnich rozmiarów o krawędzi wylewu lekko wywiniętej na zewnątrz, zaokrąglonej lub lekko ściętej, rzadziej profilowanej. Szyjka krótka, wyraźnie wyodrębniona, największa wydętość brzuśca w górnych

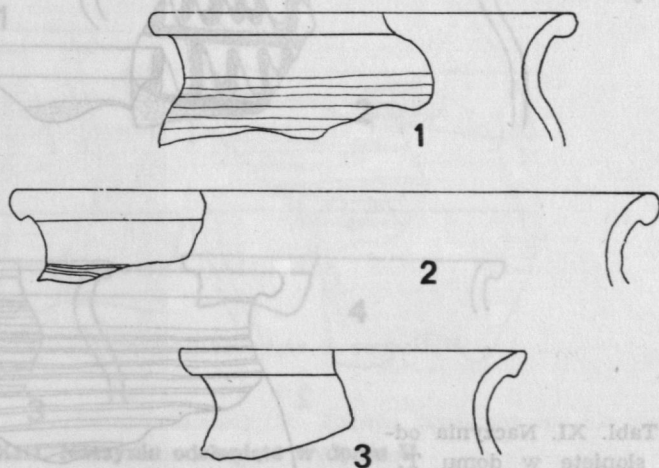

Tabl. VII. Naczynia od-
słonięte w domu S

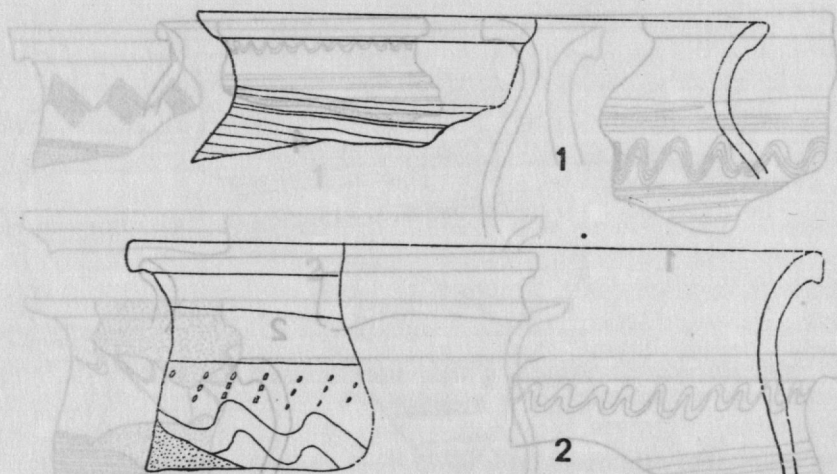

Tabl. VIII. Naczynia odsłonięte w domu S

partiach naczynia, brzusiec baniasty lub łagodnie sklepiony. Średnica wylewu jest równa lub nieco większa od średnicy maksymalnej wydatości brzuśca — np. naczynia z domów: P (tabl. IV: 2; V: 3; IV: 1), S (tabl. IX: 1), Y (tabl. XX: 1), δ (tabl. XXVIII: 1, XXX: 1). Garnki o silnie baniastym brzuscu, krótkiej, przewężonej szyjce i wydłużonym, lekko wygiętym na zewnątrz, czasem prawie stojącym w formie kolnierza wylewem mają średnicę wylewu znacznie mniejszą od średnicy największej wydatości brzuśca — np. naczynia z domów: P (tabl. III: 3), W (tabl. XV: 1), β (tabl. XXV: 1) czy Y (tabl. XXI: 4). Pośród garnków średnich rozmiarów występują egzemplarze o lekko wywiniętych kra-

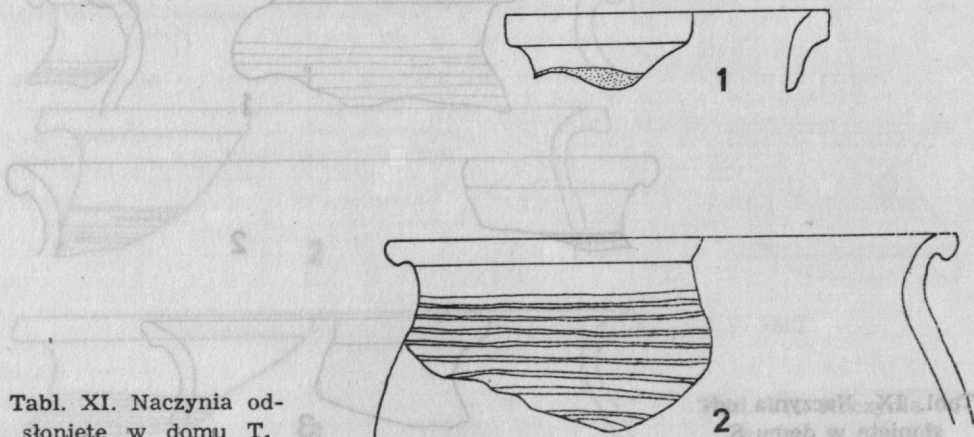
Tabl. IX. Naczynia odsłonięte w domu S

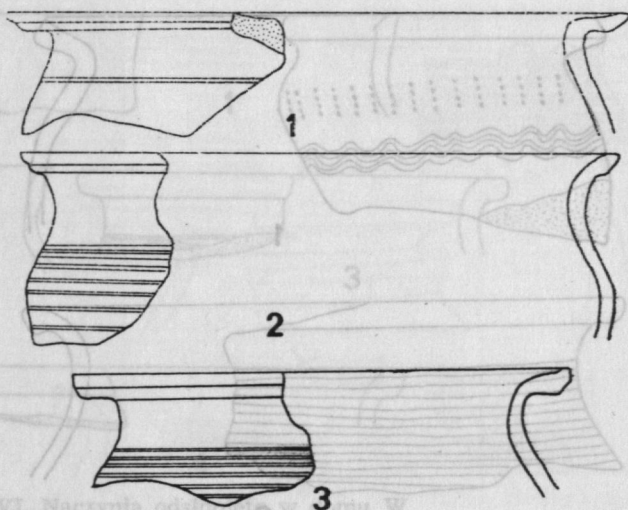
Tabl. X. Naczynia odsłonięte w domu T
 Tabl. VIII. Naczynia odsłonięte w domu S

wędziach, słabo zaznaczonych, wydłużonych szyjkach i łagodnie sklepionych, smukłych brzuścach. Krawędzie wylewów są lekko profilowane, rzadziej zaokrąglone, średnica wylewu większa od średnicy największej wydętości brzuśca, np. naczynia z domów: P (tabl. VI: 3, 1), S (tabl. VII: 2; VIII: 3), U (tabl. XIV: 2), β (tabl. XXIII: 2) czy γ (tabl. XXVII: 3).

Najczęściej występującym motywem zdobniczym są płytkie żłobki poziome obejmujące prawdopodobnie całą powierzchnię naczyń poczynając od przejścia szyjki w brzusiec. Rzadziej występuje motyw wielokrotnej linii falistej, czasem w połączeniu z motywem żłobków poziomych i ukośnych nakłuć. Na kilku naczyniach stwierdzono występowanie pojedynczej linii falistej tuż pod wylewem naczynia. Znaczna część naczyń nie była zdobiona.

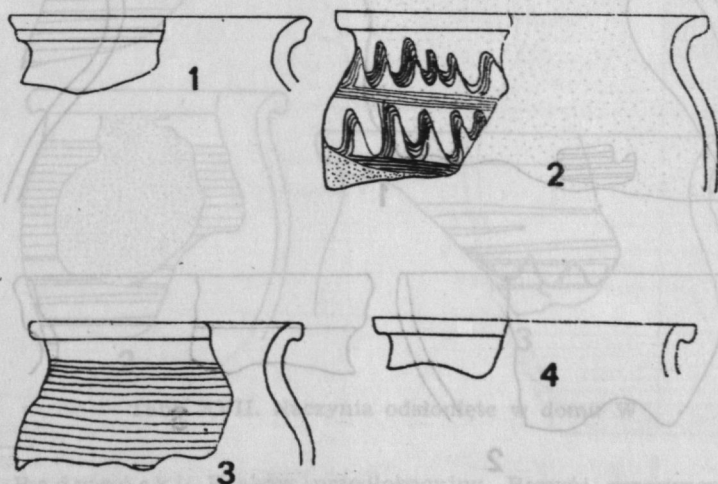

Tabl. XI. Naczynia odsłonięte w domu T₁

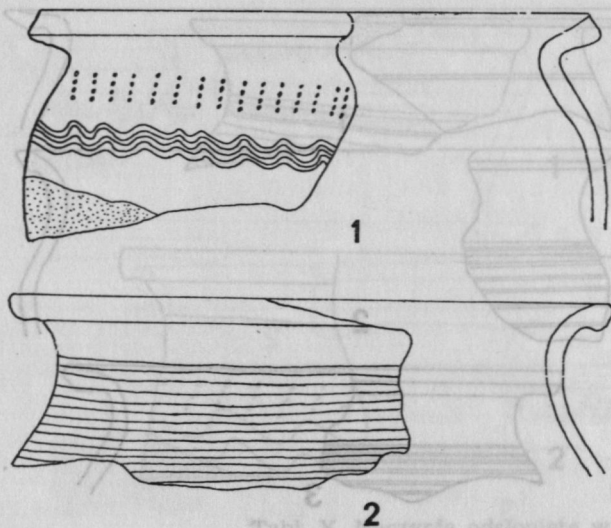

Tabl. XII. Naczynia od-
słonięte w domu U

Drugą grupę pod względem liczby egzemplarzy stanowią garnki niewielkich rozmiarów. Większość małych naczyń ma krawędź wylewu lekko wychyloną na zewnątrz, szyjkę krótką, wyraźnie wyodrębnioną i łagodnie sklepiony brzusec. Krawędzie wylewów na ogół są lekko zaokrąglone, rzadziej ścięte, profilowanie nie występuje. Niekiedy krawędź wylewu jest wydłużona, stojąc w formie kołnierza, np. naczynia z domów: U (tabl. XIII: 3), W (tabl. XVII: 2), Y (tabl. XX: 2), β (tabl. XXIV: 2), δ (tabl. XXXI: 2). Najczęściej spotykanym motywem zdobniczym są kombinacje żłobków poziomych z wielokrotną linią falistą. Rzadziej występują ukośne nakłucia. Większość naczyń nie była zdobiona.

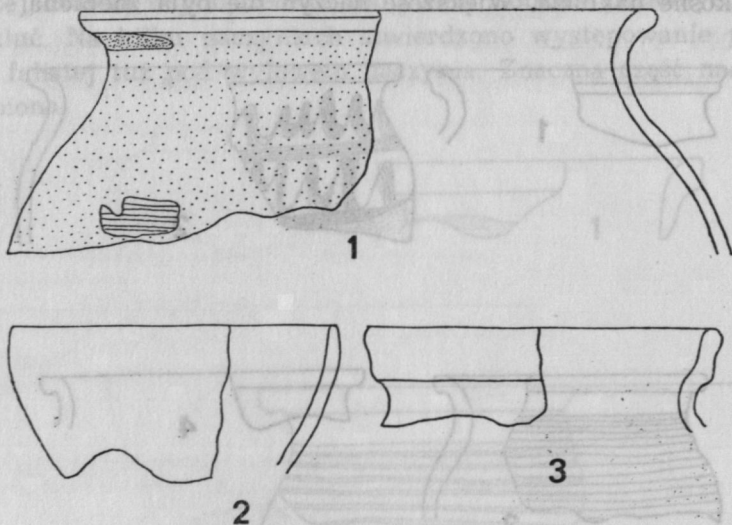

Tabl. XIII. Naczynia odsłonięte w domu U

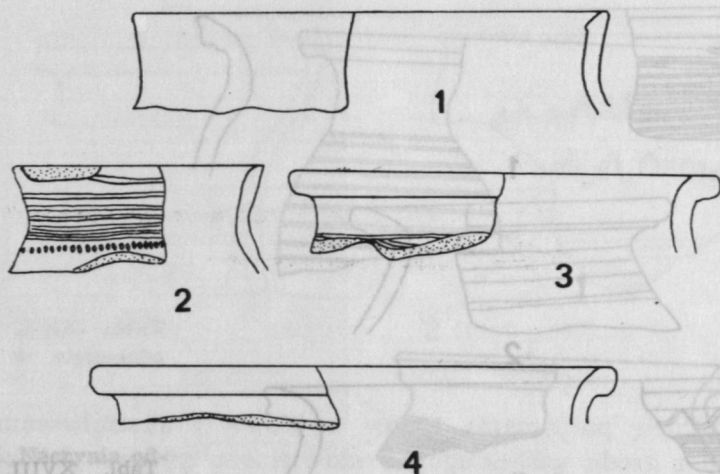

Tabl. XIV. Naczynia
odsłonięte w domu U

Do grupy naczyń niewielkich rozmiarów należy prawie całe naczynie znalezione w pobliżu pieca domu Y. Wylew naczynia całkowicie zniszczony, jego średnica wynosiła prawdopodobnie 13 cm, średnica największej wydętości brzuśca — 15,5 cm, dna — 8 cm, dno płaskie, wysokość naczynia około 18 cm. Największa wydętość brzuśca znajduje się nieco powyżej połowy wysokości naczynia. Cała powierzchnia zdobiona płytkimi, dookołnymi żłobkami poziomymi. Naczynie to zbliżone jest do od-

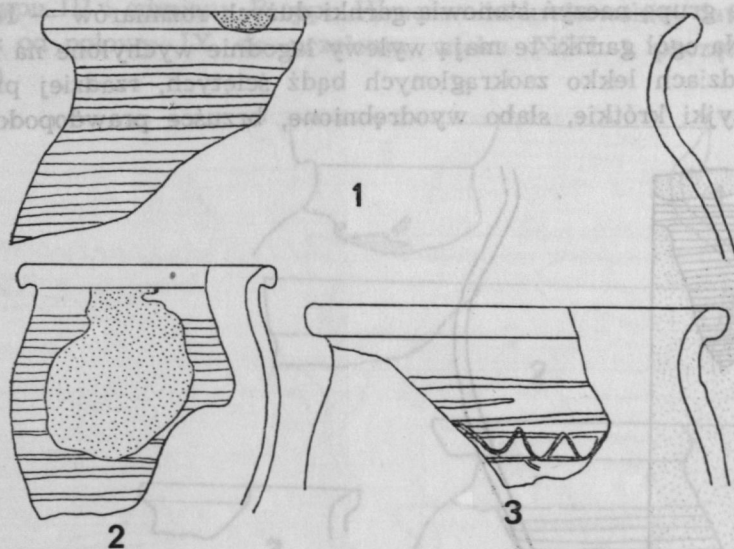
Tabl. XV. Naczynia odsłonięte w domu W

Tabl. XVI. Naczynia odsłonięte w domu W

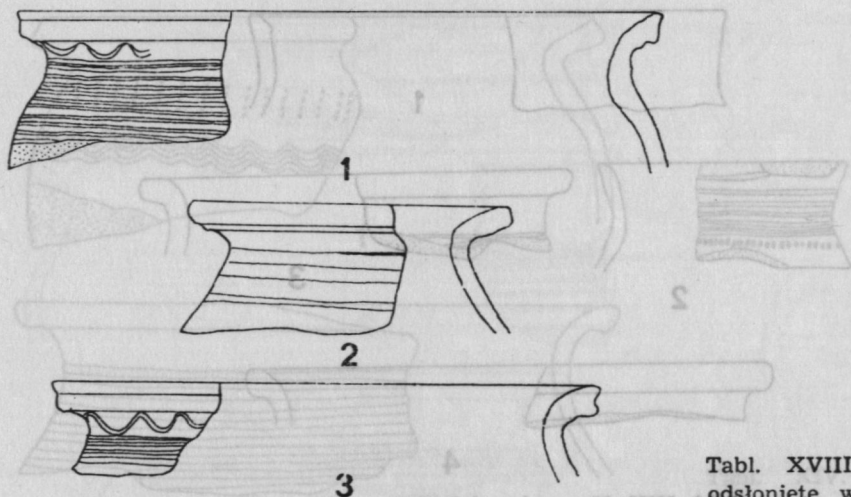
miany D typu II ceramiki krakowskiej datowanego na drugą połowę X do początków XI w. (tabl. XIX: 1)²⁰.

Całkowicie odmienny charakter ma fragment polewanego naczynia o cylindrycznym wylewie znaleziony w domu W. Krawędź, ścięta do we-

Tabl. XVII. Naczynia odsłonięte w domu W

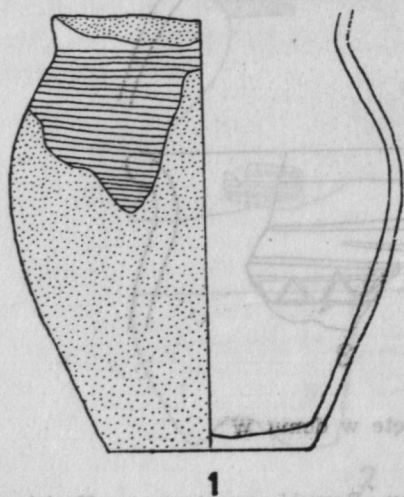
²⁰ K. Radwański, Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny, Kraków 1975, s. 327 - 332.

Tabl. XVIII. Naczynia
odsłonięte w domu Y

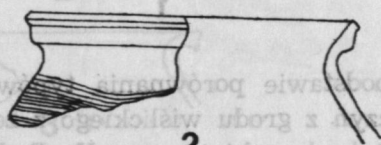
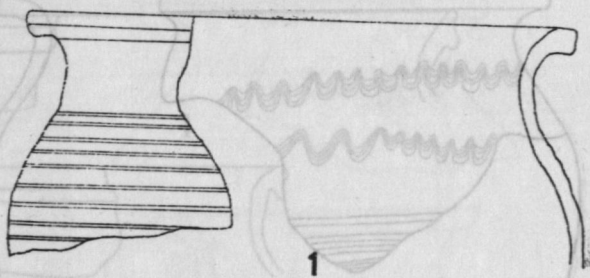
wnątrz z szyjką lekko przewężoną, łagodnie przechodzi w brzusec. Wylew i szyjka zdobione żłobkami poziomymi, w górnych partiach brzuśca dwa pasma ukośnych nacięć. Strona zewnętrzna pokryta żółtozieloną polewą, od wewnątrz widoczne wyraźne ślady obtaczania. Ułamki naczyń podobnego typu pojawiają się na terenie Krakowa w połowie lub pod koniec XI w.²¹ (tabl. XVI: 2).

Trzecią grupę naczyń stanowią garnki dużych rozmiarów — 14 egzemplarzy. Na ogół garnki te mają wylewy łagodnie wychylone na zewnątrz o krawędziach lekko zaokrąglonych bądź ściętych, rzadziej profilowanych. Szyjki krótkie, słabo wyodrębnione, brzuśce prawdopodobnie ła-

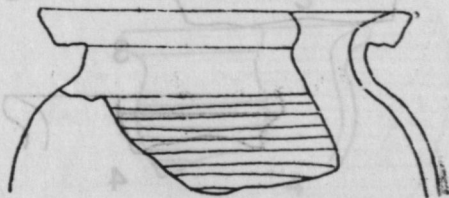
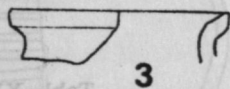
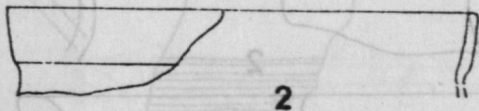
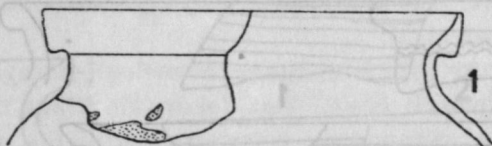
Tabl. XIX. Naczynie odsłonięte w domu Y

²¹ K. Radwański, op. cit., s. 365.

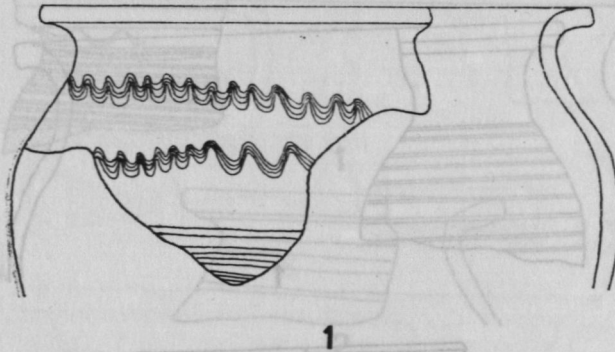
Tabl. XX. Naczynia od-
słonięte w domu Y

godnie sklepione, profile esowate, np. naczynia z domów: T (tabl. X: 2), W (tabl. XVII: 1), Y (tabl. XVIII: 1), δ (tabl. XXIX: 1). Nieco inny charakter ma naczynie odsłonięte w domu B. Krawędź naczynia jest łagodnie wychylona na zewnątrz, ścięta, szyjka krótka przechodząca w brzuch o ostrym załamie. Kształt brzuśca dwustożkowaty. Średnica wylewu jest równa średnicy największej wydętości brzuśca. Naczynie to zbliżone jest do typu III i odmiany B typu IV ceramiki krakowskiej datowanych na okres od połowy IX do przełomu wieku X/XI i początek XI²² (tabl. I:1).

Tabl. XXI. Naczynia od-
słonięte w
domu Y

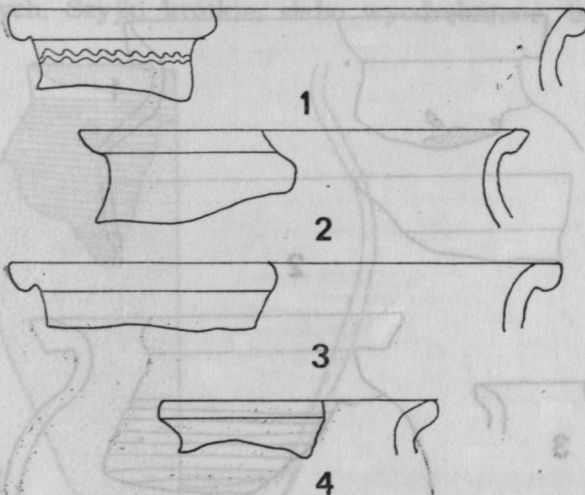
²² K. Radwański, op. cit., s. 332 - 337, tabl. VIII, IX, rys. 5 - 10.

Tabl. XXII. Naczynie odslonięte w domu Y

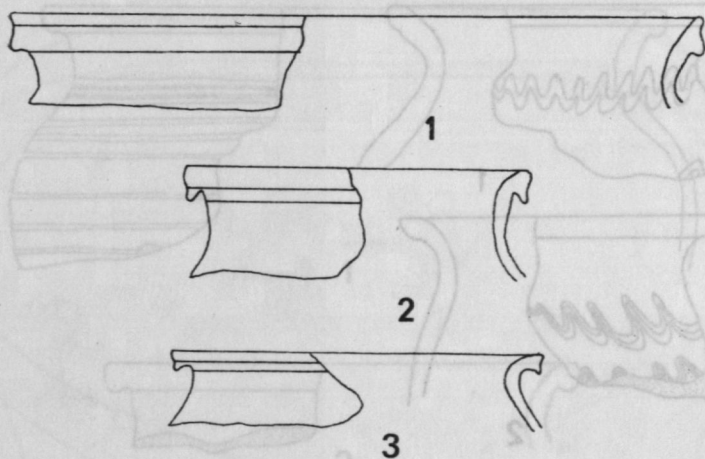
Na podstawie porównania typów wylewów i ukształtowania brzegów naczyń z grodu wiślickiego z zestawieniem typów wykonanym dla ceramiki krakowskiej przez K. Radwańskiego²³, można stwierdzić, że całość zachowanego materiału ceramicznego zamyka się w ramach chronologicznych od schyłku IX do końca XI w. (tab. 2, 3, 4).

Próby wydzielenia faz dokonano na podstawie porównania typów wylewów naczyń, odsloniętych w poszczególnych budynkach mieszkalnych grodu wiślickiego, z typami wylewów naczyń krakowskich, opierając się na wspomnianych wyżej pracach K. Radwańskiego. Sporządzono 9 diagramów (tab. 3) przedstawiających w sposób graficzny czas występowania poszczególnych typów wylewów w obrębie domów: U, T, P, W, Y, S, β , δ i γ . Cyframi arabskimi oznaczono poszczególne naczynia; celowo

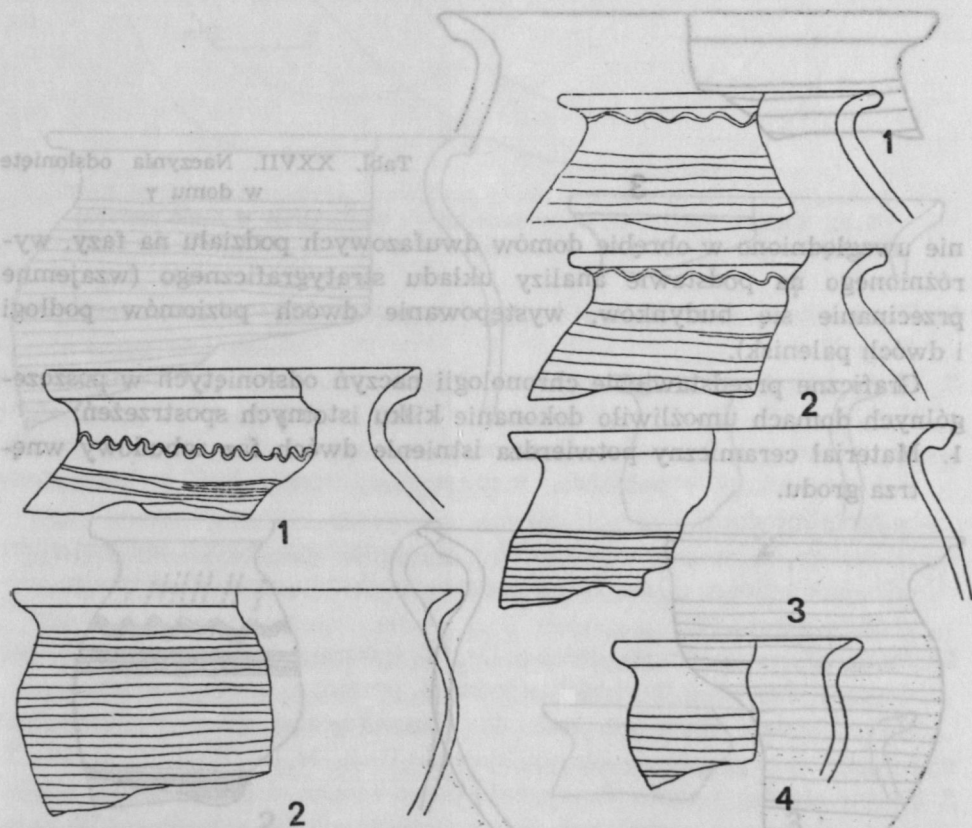

Tabl. XXIII. Naczynia odslonięte w domu β

²³ K. Radwański, Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii, „Materiały Archeologiczne”, t. 9, 1968, s. 61, ryc. 38; Tenże, Kraków przedlokacyjny..., s. 279 - 376, s. 357, ryc. 128.

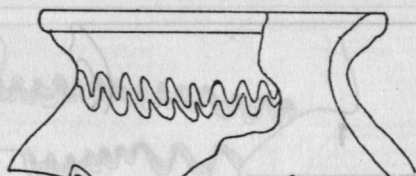

Tabl. XXIV. Naczynia odsłonięte w domu β

Tabl. XXV. Naczynia odsłonięte w domu β

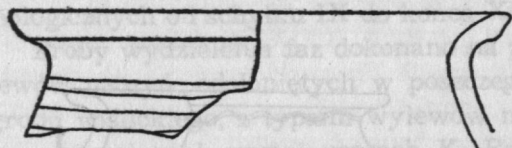
Tabl. XXVI. Naczynia odsłonięte w domu γ

1

2

3

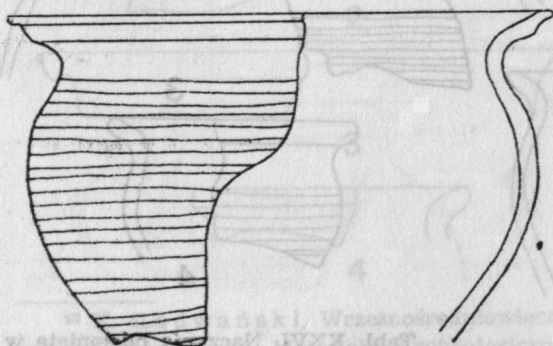
Tabl. XXII. Naczynie odslonięte w domu Y

Tabl. XXVII. Naczynia odslonięte w domu γ

nie uwzględniono w obrębie domów dwufazowych podziału na fazy, wyróżnionego na podstawie analizy układu stratygraficznego (wzajemne przecinanie się budynków, występowanie dwóch poziomów podłogi i dwóch palenisk).

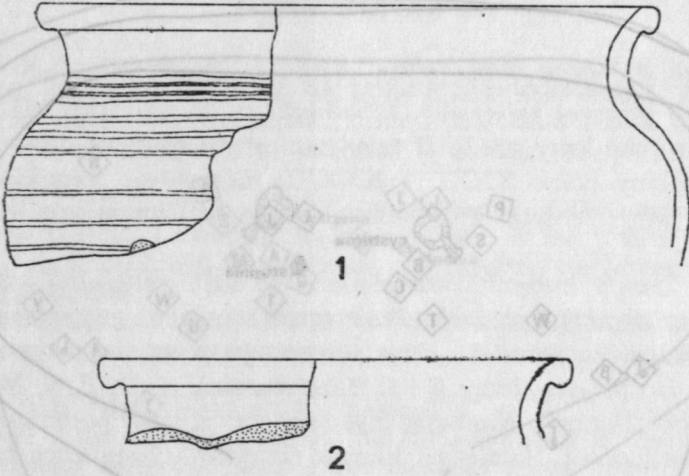
Graficzne przedstawienie chronologii naczyń odsloniętych w poszczególnych domach umożliwiło dokonanie kilku istotnych spostrzeżeń:

1. Materiał ceramiczny potwierdza istnienie dwóch faz zabudowy wnętrza grodu.

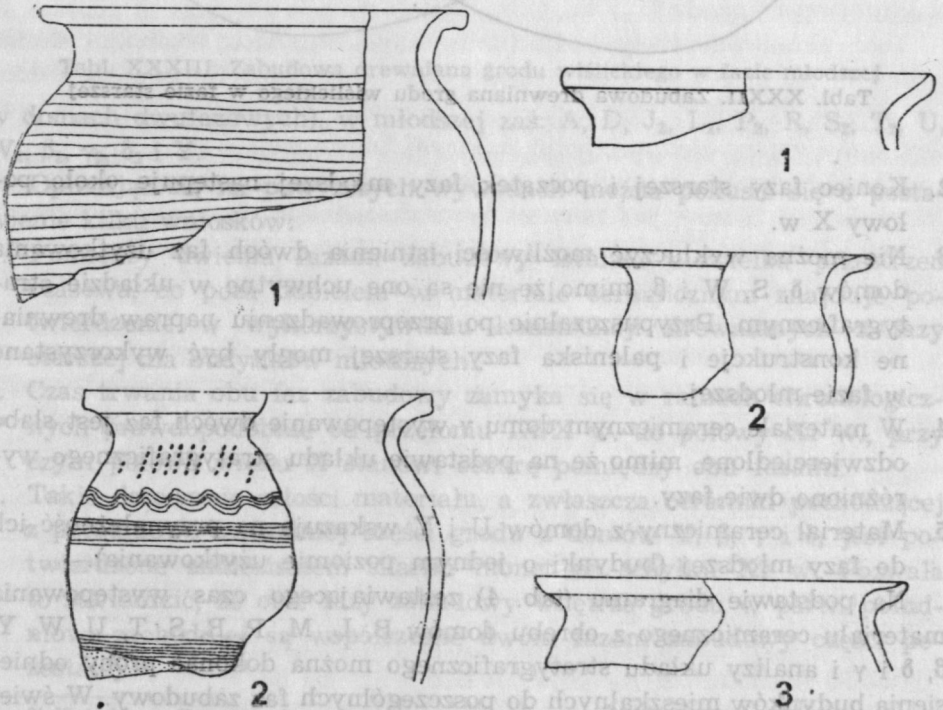

1

Tabl. XXVIII. Naczynie odslonięte w domu δ

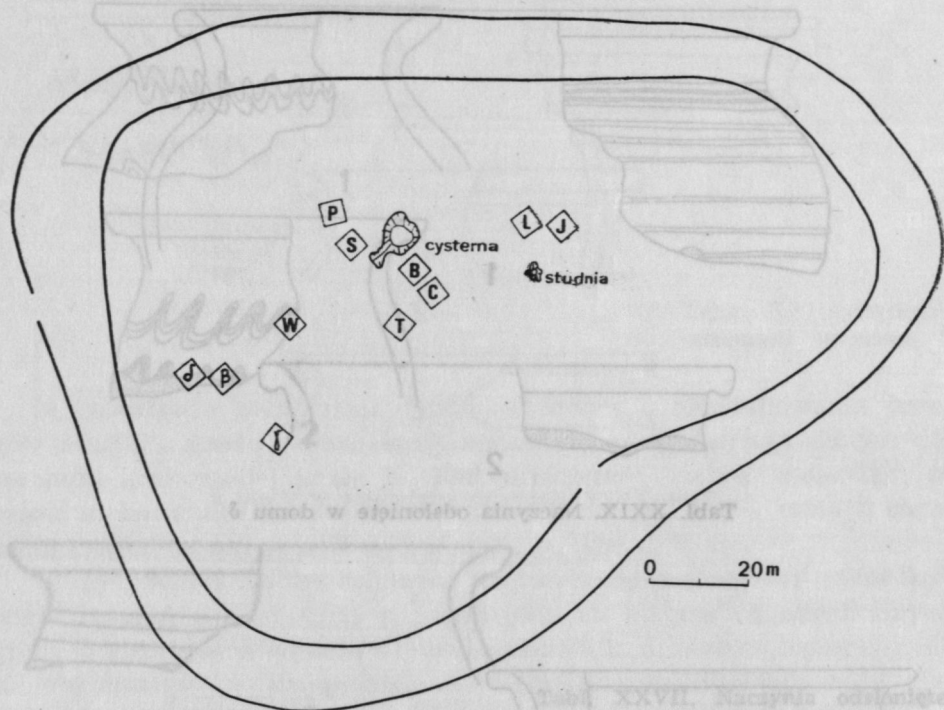

Tabl. XXIX. Naczynia odsłonięte w domu δ

Tabl. XXX. Naczynia odsłonięte w domu δ

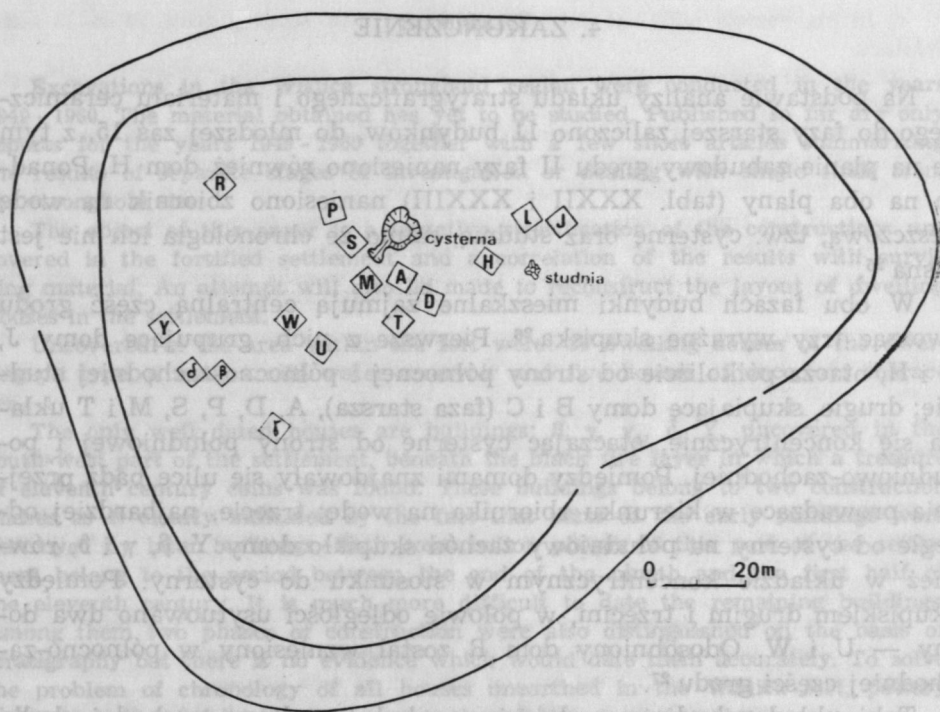
Tabl. XXXI. Naczynia odsłonięte w domu δ

Tabl. XXXII. Zabudowa drewniana grodu wiślickiego w fazie starszej

2. Koniec fazy starszej i początek fazy młodszej następuje około połowy X w.
3. Nie można wykluczyć możliwości istnienia dwóch faz użytkowania domów δ , S, W i β , mimo że nie są one uchwytnie w układzie stratygraficznym. Przepuszczalnie po przeprowadzeniu napraw drewniane konstrukcje i paleniska fazy starszej mogły być wykorzystane w fazie młodszej.
4. W materiale ceramicznym domu γ występowanie dwóch faz jest słabo odzwierciedlone, mimo że na podstawie układu stratygraficznego wyróżniono dwie fazy.
5. Materiał ceramiczny z domów U i Y wskazuje na przynależność ich do fazy młodszej (budynki o jednym poziomie użytkowania).

Na podstawie diagramu (tab. 4) zestawiającego czas występowania materiału ceramicznego z obrębem domów B, L, M, P, R, S, T, U, W, Y, β , δ i γ i analizy układu stratygraficznego można dokonać próby odniesienia budynków mieszkalnych do poszczególnych faz zabudowy. W świetle powyższych rozważań do fazy starszej należałyby domy: B, C, L₁, P₁ S₁, T₁, W₁, γ_1 , β_1 i δ_1 (przy czym 1 przy literze domu oznacza fazę starszą

Tabl. XXXIII. Zabudowa drewniana grodu wiślickiego w fazie młodszej

w domach dwufazowych), w młodszej zaś: A, D, J₂, L₂, P₂, R, S₂, T₂, U, W₂, β₂, γ₂, δ₂ i Y.

Opierając się na powyższych wywodach można pokusić się o postawienie kilku wniosków:

1. Pomiedzy dwiema fazami zabudowy istniała niewielka przestrzeń czasowa, co poza odbiciem w materiale ceramicznym znajduje potwierdzenie w wykorzystywaniu konstrukcji drewnianych z fazy starszej dla budynków młodszych.
2. Czas trwania obu faz zabudowy zamyka się w ramach chronologicznych prawdopodobnie od przełomu IX/X w. do połowy XI w., przy czym połowa wieku X stanowi cezurę pomiędzy obu fazami.
3. Takie datowanie całości materiału, a zwłaszcza ceramiki pochodzącej z południowo-zachodniej części grodu z domów Y, β, γ i δ, jest potwierdzone znaleziskiem skarbu monet ze schyłku XI w. Pozwala to stwierdzić, że obie fazy zabudowy wnętrza grodu w partii południowo-zachodniej są współczesne dwóm fazom zabudowy części pozostałej²⁴.

²⁴ Należy podkreślić, że ze względu na niepełny materiał ceramiczny wnioski wysnute na jego podstawie mogą ulec zmianie z chwilą opracowania materiału zabytkowego z całego grodu.

4. ZAKOŃCZENIE

Na podstawie analizy układu stratygraficznego i materiału ceramicznego, do fazy starszej zaliczono 11 budynków, do młodszej zaś 15, z tym że na planie zabudowy grodu II fazy naniesiono również dom H. Ponadto na oba plany (tabl. XXXII i XXXIII) naniesiono zbiornik na wodę deszczową, tzw. cysterne oraz studnię, mimo że chronologia ich nie jest jasna²⁵.

W obu fazach budynki mieszkalne zajmują centralną część grodu tworząc trzy wyraźne skupiska²⁶. Pierwsze z nich, grupujące domy J, L i H, otacza półkole od strony północnej i północno-zachodniej studnię; drugie, skupiające domy B i C (faza starsza), A, D, P, S, M i T układa się koncentrycznie, otaczając cysterne od strony południowej i południowo-zachodniej. Pomiedzy domami znajdowały się ulice bądź przejścia prowadzące w kierunku zbiornika na wodę; trzecie, najbardziej odległe od cysterny na południowy zachód skupiało domy Y, β , γ i δ , również w układzie koncentrycznym w stosunku do cysterny. Pomiedzy skupiskiem drugim i trzecim, w połowie odległości usytuowano dwa domy — U i W. Odosobniony dom R został wzniesiony w północno-zachodniej części grodu²⁷.

Taki układ zabudowy podyktowany był kształtem wychodni skałki gipsowej, na której gród wzniesiono, jak również usytuowaniem studni i zbiornika na wodę. Obie fazy zabudowy wstępnie można wiązać z grodem o drewniano-ziemnej, przekładkowej konstrukcji wału.

Układ budynków mieszkalnych grodu wiślickiego był dość regularny. Niewielka ich liczba, jak również brak okazalszego domostwa, wskazują na zamieszkiwanie grodu przez załogę wojskową, której zadaniem była ochrona rozwijającej się osady wiślickiej oraz kontrola szlaku komunikacyjnego i ubezpieczanie przeprawy.

Zniszczenie grodu o fortyfikacjach drewniano-ziemnych i opuszczenie domów przez mieszkańców nastąpiło prawdopodobnie około połowy XI w.

²⁵ Problem ten nie leży w zakresie tematycznym niniejszej pracy i jego rozwiązanie należy pozostawić do momentu opracowania całości materiału z grodu. Nie uwzględniono tzw. zarysów G, O, K i N, jak również palenisk wolno stojących i jam gospodarczych. Zaciemniłoby to obraz układu omawianych budynków mieszkalnych.

²⁶ Ze względu na niewielką liczbę domów z fazy starszej i dwufazowość części budynków zabudowę wnętrza omówiono łącznie dla obu faz.

²⁷ Dokładne omówienie i rekonstrukcja przestrzenna zabudowy grodu będzie możliwa dopiero po opracowaniu dokumentacji i materiałów pochodzących z badań wałów obronnych.

SUMMARY

Excavations in the Wiślica stronghold region were conducted in the years 1949 - 1960. The material obtained has yet to be studied. Published so far are only reports for the years 1949 - 1960 together with a few short articles summarizing the results of separate stages of investigation or dealing with single finds from the stronghold site.

The object of this paper is a tentative stratification of the constructions uncovered in the fortified settlement and a correlation of the results with surviving material. An attempt will also be made to reconstruct the layout of dwelling houses in the settlement.

Uncovered in the area within the fort were: 26 dwelling houses of the dwelling-pit type, a well, a rain water reservoir and five houses of uncertain character.

The only well dated houses are buildings: β , γ , γ_1 , δ , Υ , uncovered in the south-west part of the settlement, beneath the black fire layer in which a treasure of eleventh century coins was found. These buildings belong to two construction phases as is clearly indicated by the fact that parts of the early buildings were destroyed by later buildings. Both construction phases of this part of the settlement belong to the period between the end of the ninth and the first half of the eleventh century. It is much more difficult to date the remaining buildings. Among them two phases of construction were also distinguished on the basis of stratigraphy but there is no evidence which would date them accurately. To solve the problem of chronology of all houses unearthed in the Wiślica fort, pottery found in well dated houses was compared with the remaining pieces.

Although the dwelling houses belong to two phases they are similar in shape, dimensions, basic construction elements and in the corners being aligned with the points of the compass. The leading type of dwelling in the Wiślica settlement is a small, single-room dwelling pit with corner aligned with the points of the compass. The rectangular pit was up to 0.5 meters deep and had a levelled bottom. Directly on the ground lay a floor made of shingles. The walls of the pit, layed out with boards and beams, were additionally reinforced with posts dug into the ground in the corners and half way down each side of the pit. The entrance was opposite the fireplace or the oven. The ridge-roof of the shanty type rested on two slingshot-shaped pillars and was also supported by the overground parts of the walls. The space between the sides of the pit and the wooden walls of the house was filled with earth.

This type of house was common in the Early Middle Ages not only in Poland. Taking into consideration the construction, the type of oven and the layout of the interior, we see that these houses are very similar to those from the forest-and-steppe zone that have been dated from the eighth to the eleventh century and particularly to those of the second half of the tenth and eleventh century.

The pottery found in the dwelling houses is very homogenous. Not only was the same technique and material (clay) used for their production but the vessels also resemble each other in the ornamentations, shape of the body, rim and base. They may be divided into three basic groups according to size:

- a) the most numerous group — 53 medium-sized vessels with the diameter of the mouth ranging from 15 to 24 centimeters;
- b) a less numerous group — 28 small vessels with the diameter of the mouth ranging from 9 to 14 centimeters;

c) 14 big vessels with the diameter of the mouth ranging from 25 to 35 centimeters.

All vessels were moulded on the potter's wheel with turning the upper parts of the body.

The leading pottery form found in the houses is a medium-sized pot with a rounded, inverted or slightly truncated rim, occasionally profiled. The neck of the vessel is short and clearly distinct. The globe-shaped or slightly convex belly is largest in the upper parts of the vessel. The largest diameter of the belly is equal to or slightly smaller than the diameter of the mouth.

A comparison was made between the types of mouths and shapes of rims of Wiślica vessels and K. Radwański's inventory of Cracow pottery. This comparison shows that the preserved pottery belongs to the period from the end of the ninth to the end of the eleventh century. Valuable observations were made from a graphical representation of the chronology of the vessels uncovered in the houses: the pottery confirms the fact that the buildings in the fort were erected in two phases — the earlier phase ends and the later one begins around the first half of the tenth century; although stratification does not readily prove the two phases of construction of houses δ , ϵ , ω and β this possibility, however, should not be excluded; pottery found in house γ does not illustrate the existence of two phases clearly.

Conclusions

1. The time span between the two phases was short. This is not only confirmed by pottery but also by the fact that the wooden constructions of houses of the earlier phase were later used for the erection of new houses.

2. Both phases belong to a period from the turn of the ninth and tenth century to the first half of the eleventh century. The middle of the tenth century is the division line.

3. The dating of the whole material, especially the pottery from the south-west part of the fort, is proved correct by the discovery of the treasure of coins from the end of the eleventh century. This confirms that the two phases of construction of the south-west part of the fort belong to the same period as the two phases of other parts.

4. The buildings uncovered in the courtyard of the Wiślica fortified settlement occupy the centre of the fort and form three distinct groups. The first group of houses surrounds the well from the north and north-west. The second surrounds the rain water reservoir from the south and south-west. There are streets and passages between the buildings leading to the reservoir. The houses furthest from the reservoir, to the south-west, are grouped concentrically around the reservoir.

This layout of houses was due to the shape of the gypsum rock outcrop on which the fort was built and the position of the well and rain water reservoir.

Both phases of construction may be tentatively associated with a wall having a wood-and-earth construction of the rampart. The small number of houses, their regular layout and the lack of an impressive homestead would indicate that the settlement was inhabited by army regiments whose task was to guard the developing Wiślica settlement, control the transit route and ensure safe passage across the Nida river.

This settlement, with wood-and-earth fortifications, was probably destroyed and abandoned by its inhabitants around the middle of the eleventh century.

РЕЗЮМЕ

Археологические раскопки на территории вислицкого городища проводились на протяжении 1949 - 1960 годов. До сих пор материалы этих исследований остаются не обработанными. Был лишь опубликован отчет по этим работам за период 1949 - 1960 гг., а также несколько коротких статей подводящих итоги отдельных этапов исследований и касающихся отдельных находок, обнаруженных на территории городища.

Основной целью настоящей работы является попытка определения объектов открытых внутри города по слоям и выявление их связей с оставшимся материалом, а также попытка реконструкции пространственной застройки жилищ вислицкого города.

На территории внутренней части города было обнаружено 26 жилых построек типа полуземлянок, колодец, резервуар дождевой воды — так называемая цистерна и пять объектов неопределенного характера, вероятно хозяйственных.

Единственными объектами с достаточно хорошо определенной хронологией являются постройки открытые в юго-западной части города, ниже чёрного пожарного слоя, в котором был обнаружен клад монет XI века. Эти строения принадлежат к двум этапам застройки, о чем свидетельствует факт разрушения младшими строениями старых зданий, более ранней застройки. Оба эти этапа застройки хронологически можно отнести к концу IX и до середины XI века. Значительно труднее датировать остальные постройки.

Независимо от этапа, в котором производилась застройка, все жилые постройки имеют большое сходство как по форме, размерам, ориентаций углов относительно сторон света, так и по основным конструкционным элементам.

Основным типом постройки, выступающем в вислицком городище, является небольшая одноизбяная полуземлянка, с углами соответствующими сторонам света. Прямоугольная земляная яма с выровненным дном была углублена до 0,5 м от поверхности. Непосредственно на дно настилался пол из дранки. Стены из теса или деревянных балок прилегающих непосредственно к стенам землянки укреплялись кроме того столбами, которые вкапывались в половине длины стен и по углам. Вход планировался напротив очага или печи. Двускатная крыша шалашного типа покоилась на двух раздвоенных столбах и сверх того поддерживалась наземными конструкциями стен. Пространство между земляными стенами землянки и деревянными стенами домов заполнялось землей.

В период раннего средневековья этот тип жилых построек был широко распространен не только на территории Польши. С точки зрения конструкции, типа печей и внутренней планировки они очень сходны с жилыми постройками района лесостепи датированных на VII - XI века, а в особенности на вторую половину X и XII века.

Керамический материал, обнаруженный в жилых объектах является весьма однородным, причём не только в отношении сырья, из которого были выполнены сосуды. Это касается также техники выполнения или орнаментации, формы сосудов, формовки кромок и днища.

С точки зрения размеров, сосуды найденные в этих объектах можно подразделить на 3 основные группы:

- I — наиболее многочисленная (53 экземпляра), в состав которой входят сосуды средней величины с диаметром венчика от 15 до 24 см;
- II — менее многочисленная (28 экземпляров) — с малыми сосудами, диаметр венчика которых составлял от 9 до 14 см;
- III — 14 экземпляров больших сосудов с диаметром венчика от 25 до 35 см.

Все сосуды были изготовлены на гончарном круге со следами обтачивания в верхней их части.

Основной керамической формой, выступающей среди материала обнаруженного в жилищных постройках, является средних размеров горшок со слегка выгнутой наружу кромкой венчика, или слегка срезанной, закругленной, или же, значительно реже — профилированной. Шейка короткая, чётко зарисованная, наибольшая выпуклость тулова выступает в верхней части сосудов. Диаметр венчика равен или несколько превышает диаметр максимальной выпуклости тулова.

На основе сравнения типов венчиков и формовки кромок вислицких сосудов с перечнем типов выполненных К. Радваньским для краковской керамики, можно сказать, что весь открытый керамический материал хронологически можно отнести к концу IX и до конца XI века. Графическое изображение хронологии сосудов, обнаруженных внутри отдельных построек вислицкого городища, позволило сформулировать несколько существенных выводов, а именно: керамические находки подтверждают существование двух этапов застройки внутри города; конец раннего этапа и начала позднейшего совпадают около середины X века, в домах S, W не исключена возможность существования двух фаз использования, хотя в стратиграфическом плане они выражены не очень чётко. В то же время признаки двух фаз в керамических находках из дома выступают относительно слабо.

1. Между двумя этапами застройки существовал небольшой промежуток времени. Именно это — кроме отражения в керамическом материале — свидетельствует о том, что деревянные конструкции раннего этапа застройки использовались затем при постройке более молодых, позднейших жилищ.

2. Продолжительность периода обеих этапов застройки хронологически определяется, вероятно, концом IX и началом X века до середины XI века, при том середина X века является как бы разграничительной чертой между двумя этапами.

3. Такое датирование всего археологического материала и особенно керамики обнаруженной в юго-западной части города, подтверждается находкой клада монет с конца XI века. Этот факт дает возможность констатировать, что два этапа внутренней застройки города в его юго-западной части по времени совпадают с двумя этапами застройки его остальной части.

Жилые постройки открытые на территории бывшей городской площади в Вислицы, занимают центральную часть города, создавая как бы три чётких комплекса:

1. окружает с севера и северо-запада колодец;
2. окружает цистерну с юга и юго-запада. Между постройками были проложены улицы или проходы ведущие к водоёму;
3. наиболее отдалённый от цистерны в юго-западном направлении, состоял из домов концентрически расположенных по отношению к водоёму.

Такая система застройки была продиктована формой выхода на поверхность слоя гипсовой скалы, на которой построен город, а также расположением колодца и водоёма. Оба этапа застройки можно предварительно связывать с городом, имеющим деревянноземляную конструкцию вала с прокладкой.

Регулярная планировка жилых построек, их небольшое количество, а также отсутствие более респектабельного строения свидетельствует, что город был заселен военным гарнизоном ратников, задачей которого была защита развивающегося вислицкого поселения, и охрана торгового пути и переправы через реку Ниду.

Упадок города с деревянно-земляными укреплениями и выход его жителей из опустевших домов имели место, вероятно, в середине XI века.